KAREL MARX:

NÁMEZDNÍ PRÁCE

A

KAPITÁL.

ÚVOD NAPSAL

BEDŘICH ENGELS.

PŘELOZIL J. K. N.

VE VÍDNI 1895.

Nákladem I. lidového knihkupectví (Ignác Brand).

Vídeň, VI. Gumpendorferstrasse 8.

Předmluva překladatele.

Spisek tento vyšel r. 1891 již v sociální bibliothece „Sociálního demokrata“ v Praze. Než překlad ten byl překladem staršího zpracování, bez předmluvy soudruha B. Engelse, která je přímo nutnou rukovětí pro celý spisek.

Byl jsem tedy povděčen ctěnému nakladateli soudruhu Brandovi za to, že mne vyzval, abych spisek tento v novém zpracování B. Engelse pro české dělnictvo přeložil a odporučuji soudruhům pilné studium tohoto důležitého a výtečného spisku našeho nezapomenutelného Karla Marxe.

V Brně, v únoru 1895.

54g 19942

Dvn 40/40.

Zprezenčněno
(1. vyd. - vzác. vyd.)
2.4.74 Vrd

6/m. 4235/49

Úvod.

Následující práce vyšla jako řada úvodních článků v časopisu „Neue Rheinische Zeitung", počínaje 4. dubnem 1849. Zakládá se na přednáškách, které Marx roku 1847 pořádal v bruselském německém spolku dělnickém. V dotčených novinách otisknutá řeč zůstala fragmentem (zlomkem); ovšem stojí v čísle 269 na konci: „pokračování příště", to se však nevyplnilo následkem překvapujícího běhu událostí: Rusové vtáhli do Uher, lid povstal v Drážďanech, Iserlohnu, Elberfeldu, Falcku a Badensku, události to, jež měly v zápětí potlačení novin samých (dne 19. května 1849). Rukopis tohoto pokračování nenalezl se v pozůstalosti Marxově.

„Námezdná práce a kapitál" vyšly ve vícero vydání jakožto zvláštní otisk ve formě brožury, posledně r. 1884, v Holtingen-Curychu, nákladem švýcarské společenstevní tiskárny. Všechny tyto dosavádní otisky obsahovaly doslovný originál. Tento nový otisk má však býti v nejméně 10.000 exemplářích rozšířen za účelem propagandy, a tu se mi bezděky namanula otázka, zdali by Marx sám za takových okolností považoval nezměněný doslovný otisk za dobrý.

V létech čtyřicátých nedokončil ještě Marx svoji kritiku politické ékonomie. To stalo se teprvé ku konci let padesátých. Spisy tudíž, které vyšly před prvním sešitem díla: „Ku kritice politické ékonomie" (1859) odchylují se v některých hodech od spisu po roce 1859 sepsaných, zahrnují výrazy a celé věty, které, posuzovány ze stanoviska pozdějších spisů, zdají se býti šikmé, ba nesprávné. Nyní arci se rozumí samo sebou, že by v obyčejných, pro veškeré obecenstvo určených vydáních i tomuto dřívějšímu stanovisku, jež zahrnuto jest v duševním vývinu spisovatele, místa popřáno býti mělo, že by jak spisovatel, tak i obecenstvo nepopíratelně právo měli na nezměněný otisk těchto starších spisů. A mne by ani ve snu nebylo napadlo, jediné slovo v nich změniti.

Jinak ale tomu, je-li nové vydání téměř výhradně určeno k propagandě mezi dělníky. Tu by i Marx rozhodně starý, z r. 1849 pocházející popis byl v soulad přivedl se svým novým stanoviskem. A jsem přesvědčen, že jednám v jeho smyslu, změním-li a přidám-li v tomto vydání něco málo, co nezbytné je k dosažení tohoto účelu ve všech podstatných bodech. Pravím tedy čtenáři již předem: to jest brožurka, ne jak ji Marx r. 1849 sepsal, nýbrž přibližuje se tomu, jak by ji byl psal r. 1891. Skutečný text je nad to rozšířen v tak četných exemplářích, že to dostačuje, až jej budu moci v pozdějším úhrnném vydání opět nezměněný otisknout.

Změny moje točí se všechny kol jednoho bodu. Dle originálu zaprodává dělník za mzdu svoji práci kapitalistovi; dle textu nynějšího svoji pracovní sílu. A za tuto změnu jsem dlužen vysvětlení. Vy-

světlení dělníkům, aby věděli, že zde nejde o pouhé slovíčkářství, nýbrž o jeden z nejhlavnějších bodů politické ékonomie. Vysvětlení měšťákům, aby se mohli přesvědčiti, jak velice předčí nevzdělaní dělníci, jimž se nejtěžší ékonomické výviny snadně mohou vysvětliti, jak velice předčí naše naduté „vzdělance“, kterýmž takové pletené otázky nesrozumitelnými zůstávají pro celý život.

Klasická politická ékonomie převzala z průmyslové prakse obyčejnou představu továrníka, že on zakupuje a platí práci svých dělníků. Představa ta stačila pro obchodní potřebu, pro knihvedení a kalkulaci (rozečtení) cen dosti dobře továrníkovi. Naivním (dětinským) způsobem přenesena byvše do politické ékonomie, zavinila zde velmi podivné omyly a bludy.

Ékonomie (hospodářství) potkává se se skutečností, že se ceny všeho zboží, mezi tím i cena zboží, jež „prací“ nazývá, ustavičně mění, že stoupají a klesají následkem nejrozmanitějších okolností, jež nestojí namnoze s výrobou zboží samého v nižádném spojení, tak že se zdá, jakoby ceny pravidelně určovány byly čistou náhodou. Jakmile nyní ékonomie co věda vystoupila, bylo její nejprvnější úlohou, hledati zákon, jenž se skrývá za touto náhodou, zdánlivě cenami zboží vládnoucí, a jenž (zákon) ve skutečnosti sám opanoval tuto náhodu. Uprostřed ustavičně, zde nahoru tam dolu kolísajících a kymácejících cen zboží hledala pevný bod střední, kol něhož se koná toto kolísání a kymácení. Jedním slovem: vycházela od cen zboží, aby našla jakožto jich řídící zákon hodnotu zboží, z níž by se dalo vysvětliti všechno kolikání cen, na níž by se všechno opět dalo zpět přivésti.

Klasická ékonomie nalezla nyní, že hodnota zboží určena bývá prací, v tomto zboží vězící a k jeho vyrábění nutnou. S tímto vysvětlením se spokojila. Jen abych vyvaroval nedorozumění, chci upomenouti na to, že se toto vysvětlení stalo dnes úplně nedostatečným. Marx první důkladně vyšetřil hodnotu tvořící vlastnost práce a shledal při tom, že nikoli každá, zdánlivě aneb skutečně k vyrábění nějakého zboží nutná práce, přidává tomuto zboží za všech okolností nějakou veličinu hodnoty, která by odpovídala spotřebovanému množství práce.

Řekneme-li tedy dnes stručně s národními hospodáři jako Riccardo: Hodnota zboží bývá určena prací k jeho vyrábění nutnou, pak předpokládáme vždy podmínky Marxem činěné. To zde dostačuje; další nalézá se u Marxe v díle „ku kritice politické ékonomie“ (1859) a v prvním svazku „kapitálu“.

Jakmile ale národní hospodáři toto určování hodnoty použili na práci jakožto zboží, tu se octnuli z jedné protivy ve druhé. Jak určuje se hodnota „práce“? Prací, která v ní vězí, a jež jest nutná. Kolik práce vězí ale v práci dělníka za jeden den, za jeden týden, za měsíc, za rok? Práce jednoho dne, jednoho týdna, měsíce, roku. Jest-li je práce mírou všech hodnot, pak můžeme „hodnotu práce“ vyjádřiti právě jen prací. Nevíme však rozhodně ničeho o hodnotě hodiny práce, víme-li pouze, že je rovna hodině práce. Tím tak nejsme ani o vlas blíže u cíle; otáčíme se pořáde v kruhu.

Klasická ékonomie zkoušela tudíž jiný výraz; pravila: hodnota nějakého zboží rovná se výrobnímu nákladu. Ale co jest výrobní náklad práce? Aby na tuto otázku odpověděli, musí národní hospodáři znásilnit poněkud logiku. Místo výrobního nákladu samotné práce, které nelze vystihnouti, vyšetřují výrobní útraty dělníka. A ty lze vyšetřit. Mění

se dle času a okolností, ale pro určité společenské poměry, pro určitý omezený okres, pro určitá odvětví výroby jsou taktéž určeny, alespoň mezi dosti úzce vyměřenými hranicemi. Žijeme dnes pod vládou kapitalistické výroby, kde velká, vždy rostoucí třída obyvatelstva toliko žíti může, pracuje-li za mzdu pro majetníky výrobních prostředků — nástrojů, strojů, surovin a životních prostředků. Na základě tohoto výrobního způsobu skládají se výrobní vydaje dělníka z onoho úhrnu životních prostředků — aneb z jich peněžité ceny — který průměrně nutný jest, aby jej práce schopným učinil a udržel, a aby jej nahradil při odchodu následkem stáří, nemoci aneb smrti novým dělníkem, aby tudíž třídu dělnickou rozplemenil žádoucím počtem. Dejme tomu, že by peněžitá cena těchto životních prostředků průměrem obnášela tři koruny denně.

Náš dělník obdrží tedy od kapitalisty, jenž ho zaměstnává, denní mzdu tří korun. Kapitalista nechá ho za to — řekněme dvanáct hodin denně pracovati. A tu kalkuluje asi takto:

Dejme tomu, že by náš dělník — strojník — měl vyrobiti část stroje, již v jednom dnu vyhotoví. Suroviny — železo a mosaz v nutné připravené formě — že by stály 10 zl. Spotřeba uhlí v parním stroji, opotřebování tohoto stroje, soustruhu a ostatních nástrojů, jimiž náš dělník pracuje, tvořily by, vypočteny na jeden den a na jeho podíl, hodnotu 50 kr. Denní mzda obnáší, jak jsme předpokládali, 1 zl, 50 kr. To je dohromady za zmíněnou část stroje 12 zl. Kapitalista vypočítá však, že za ni obdrží od svých zákazníků průměrné 13 zl. 50 kr., tedy 1 zl. 50 kr. nad útraty, jež vynaložil.

Odkud přichází těchto 1 zl. 50 kr., které kapitalista shrábne? Dle tvrzení klasické ékonomie prodává se zboží za průměrnou hodnotu, t. j. za ceny, kteréž odpovídají množství práce v tomto zboží zahrnuté. Průměrná cena naší části stroje — 13 zl. 50 kr. — rovnala by se tedy její hodnotě, rovna práci v ní zahrnuté. Ale z těchto 13 zl. 50 kr. bylo tu již 10 zl. 50 kr. před tím, než strojník počal pracovati. 10 zl. vězelo v surovinách, 50 kr. v uhlí, které se mezi prací spálilo, aneb v strojech a nástrojích, jichž při práci bylo použito a jež utrpěly újmu na své způsobilosti ve výši tohoto obnosu. Zůstávají tedy 3 zl., které byly přidány k hodnotě suroviny. Tyto 3 zl. mohou ale dle předpokládání národních hospodářů pocházeti toliko z práce, kterouž náš dělník surovině přidal. Jeho dvanáctihodinná práce utvořila tedy novou hodnotu 3zlatovou. Hodnota jeho dvanáctihodinné práce by se tedy rovnala 3 zl. A tím bychom konečně objevili, co je „hodnota zboží".

„Počkejte!" zvolá tu náš strojník, „3 zl.? Já ale přece obdržel pouze 1 zl. 50 kr.! Můj kapitalista přísahá u všech všudy, že hodnota mojí dvanáctihodinné práce obnáší pouze 1 zl. 50 kr., a kdybych žádal 3 zl., tu by se mi vysmál. Jak se to rýmuje?"

Přišli-li jsme již před tím s naší hodnotou práce do kruhu bez východu, tak jsme nyní teprve řádně zabředli do nerozluštitelné protivy. Hledali jsme hodnotu práce a našli jsme více, než můžeme potřebovati. Pro dělníka obnáší hodnota dvanáctihodinné práce 1 zl. 50 kr., pro kapitalistu 3 zl., z nichž polovici udělí dělníkovi jako mzdu a druhou polovici sám strčí do kapsy. Tedy by neměla práce pouze jednu, nýbrž dvě hodnoty, a to k tomu velmi rozdílné!

Protiva ta stává se ještě nesmyslnější, přeměníme-li hodnoty penězi vyjádřené v pracovní dobu. V dvanácti hodinách práce utvoří se nová hodnota tři zlatých. Tedy v šesti hodinách jeden zlatý padesát krejcarů — částka to, již obdrží dělník za dvanáctihodinnou práci. Za dvanácti-

hodinnou práci obdrží dělník jakožto rovnou hodnotu výrobek šesti hodin práce. Buďto tedy má práce dvě hodnoty, z nichž jedna je dvakráte tak velká jako druhá, aneb dvanáct je rovno šesti! Z obou případů vyplývá jasný nesmysl.

Točme se jak chceme, nevybředneme z této protivy, pokud mluvíme o koupi a prodeji práce a hodnotě práce. A tak to šlo i národním hospodářům. Poslední větev klasické ékonomie, škola Riccardova, ztroskotala se větším dílem o nerozluštitelnosť této protivy. Zabředla v slepé ulici. A muž, jenž východ z této ulice našel, byl Karel Marx.

Co národní hospodáři považovali za výrobní útraty „práce", byly výrobní výdaje, ne však práce, nýbrž samotného živého dělníka. A co dělník prodával kapitalistovi, nebyla jeho práce. „Jakmile jeho práce skutečně započne", praví Marx, „tak již přestala býti jeho, nemůže ji tudíž prodávati". Mohl by tedy nanejvýš *příští* svou práci prodati, t. j. mohl by se uvázati v povinnosť, určitou práci v určité lhůtě vykonati. Tím ale neprodává práci (která by se teprve musela vykonati), nýbrž pronajímá kapitalistovi na určitou dobu (denní mzda) aneb za účelem určité práce (práce od kusu, akkordní) *svoji pracovní sílu* za určitý plat: *on pronajímá resp. prodává svoji pracovní sílu*. Tato pracovní síla je však srostlá s jeho osobou a od ní neodlučitelna. Její výrobní útraty kryjí se tudíž s výrobními útratami jeho; co národní hospodáři nazývali výrobními útratami práce, to jsou *útraty dělníka* a tím pracovní síly. A tak se můžeme od výrobních útrat pracovní síly vrátiti *k hodnotě* této pracovní síly a určiti ono množství společensky nutné práce, která se vyžaduje k vytvoření pracovní síly určité jakosti, jak to učinil Marx („Kapitál", I. svazek, kapitola 4., oddělení 3).

Co se nyní stane, když dělník zaprodal kapitalistovi svou pracovní sílu, t. j., když mu ji za mzdu předem určenou — denní neb od kusu — pronajal? Kapitalista zavede dělníka do své dílny neb továrny, kde se již k práci potřebné věci, suroviny, pomůcky (uhlí, barvy atd.), nástroje, stroje nalézají. Zde počíná dělník se lopotit. Jeho denní mzda nechť obnáší jak nahoře 1 zl. 50 kr. — při čemž pranic nevadí, zda je vydělá jako denní mzdu či od kusu. I zde předpokládáme, že dělník přidá upotřebeným surovinám svojí prací novou hodnotu 3 zl., hodnotu to, jíž kapitalista při prodeji hotového kusu realisuje. Z toho vyplatí dělníkovi 1 zl. 50 kr., ostatních 1 zl. 50 kr. podrží ale pro sebe. Utvoří-li nyní dělník ve dvanácti hodinách hodnotu 3 zl., pak utvoří v šesti hodinách hodnotu 1 zl. 50 kr. On tedy zaplatil již kapitalistovi hodnotu 1 zl. 50 kr. odpovídající mzdě, když pro něho šest hodin pracoval. Po šesti hodinách práce jsou oba vyrovnáni, žádný není druhému ani haléře dlužen.

„Počkejte!" zvolá nyní kapitalista. „Najal jsem dělníka na celý den, na dvanáct hodin. Šest hodin je však jen půl dne. Tedy jen pěkně dále se lopotit, až uplyne i těch ostatních šest hodin — pak teprve jsme vyrovnáni." A dělník musí se skutečně podrobit „svobodně" učiněné smlouvě, dle které se podrobil, pracovati, za plod práce, která stojí jen šest pracovních hodin, dvanáct pracovních hodin.

U mzdy od kusu je tomu zrovna tak. Dejme tomu, náš dělník vytvoří ve 12 hodinách 12 kusů zboží. Z toho stojí každý, surovina a opotřebení 2 koruny a prodá se za 2·5 koruny. Kapitalista dá tedy za těchže podmínek, jak předem uvedeno, za kus 25 haléřů; činí za 12 kusů 3 koruny, které, aby je dělník vydělal, musí dvanáct hodin pracovat.

Kapitalista obdrží za 12 kusů 30 korun; odpočítáme-li surovinu a opotřebení 24 korun, zbývá 6 korun, z čehož platí 3 koruny odměnu za práci a 3 ponechává sobě. Úplně stejně jako hořejší. Také zde pracuje dělník šest hodin pro sebe, t. j. ku náhradě své mzdy a šest hodin pro kapitalistu.

Těžkost, o kterou ti nejlepší ékonomové klopýtají, pokud vychází od ceny „práce", zmizí, jakmile místo této vycházeti budeme od ceny „p r a c o v n í s í l y". Pracovní síla jest ve dnešní kapitalistické společnosti z b o ž í m, zbožím jako každé jiné, ale přece prazvláštní zboží. Ona má tu zvláštní vlastnost, že je hodnotu vytvářející silou a pramenem hodnoty a sice při vhodném zacházení, pramenem větší hodnoty, než sama má. Při dnešním stavu výroby, vyrábí lidská pracovní síla nejen v jednom dnu větší hodnotu než samá má a stojí; každým novým vědeckým objevem, novým technickým vynálezem stoupá tento přebytek jejího denního výrobku nad její denní výdaje, zkracuje se tedy ona část pracovního dne, ve které dělník náhradu za svoji denní mzdu vydělává, a prodlužuje se tedy na druhé straně ona část pracovního dne, ve které kapitalistovi svoji práci musí d a r o v a t i, aniž by za to byl placen.

A to je ta hospodářská ústava naší celé dnešní společnosti: Pracovní třída jest tou jedinou, která veškeré hodnoty vytváří. Hodnota (cena) jest jen jiný výraz pro práci, onen výraz, kterým ve dnešní kapitalistické společnosti ono množství, v určitém zboží vězící, společensky nutné práce označeno je. Tyto, dělnictvem vyráběné hodnoty, nepatří však dělníkům. Ony patří vlastníkům surovin, strojů a nástrojů a prostředků založujících, které tomuto vlastníku dovolují, pracovní síl u pracovní třídy koupiti. Z té celé, dělnictvem vyrobené masy výrobků, obdrží tedy dělnictvo jen jednu část zpět. A jak jsme byli právě viděli, stává se ona část, kterou kapitalistická třída pro sebe podržuje a nanejvýše s třídou majitelů pozemků dělí, každým novým vynálezem a objevem větší, kdežto pracovní třídě připadající část (počítáno na hlavu) stoupá buď jen velice pomalu a nepoznatelně, anebo také vůbec nestoupá, a za okolností, padati může.

Ale tyto stále rychleji jeden druhého zatlačující vynálezy, tato dosud v neslýchané míře den ode dne stoupající vydatnost lidské práce, vytvoří ku konci spor, na který dnešní kapitalistické hospodářství musí zajíti. Na jedné straně bezměrné bohatství a přebytek výrobků, který odběratelé nemohou zmoci. Na druhé straně veliká masa společnosti sproletarisována, v námezdné dělníky proměněna, a právě tím neschopna učiněna, onen přebytek výrobků si přivlastniti.

Rozdvojení společnosti v malou, nad míru bohatou a ve velkou, nemajetnou třídu námezdních dělníků způsobí, že tato společnost ve svém vlastním přebytku se zalkne, kdežto ona velká většina její členů sotva, anebo ani vůbec není chráněna před největším nedostatkem. Tento stav stává se každým dnem protismyslnějším a — nepotřebnějším. On m u s í býti odstraněn, on m ů ž e býti odstraněn. Nový společenský pořádek jest možným, v čem dnešní třídné rozdíly zmizí a kde — snad po krátké, poněkud úzké, ale moralně velice užitečné přechodní době — vypočítaným využitkováním a dále vzděláváním již dnes stávající nesmírné výrobní síly všech členů společnosti, při stejné pracovní povinnosti, také prostředky k životu, k životním požitkům ku vzdělání a součinnosti všech tělesných a duševních schopností, stejnoměrně a v stálé rostoucím dostatku státi budou k používání. A že dělníci víc a více jsou odhodlani, vybojovati si tento nový společensky pořádek, k tomu podá svědectví o p r v n í m k v ě t n u na obou stranách oceánu.

V L o n d ý n ě, 30. dubna 1891.

B e d ř i c h E n g e l s.

Námezdná práce a kapitál.

Z různých stran bylo mi vytýkáno, že jsem nepopsal hospodářské poměry, které tvořily hmotný poklad dnešních třídních bojů a národnostních sporů. Pojednal jsem soustavně o těchto poměrech jen tam, kde se nám maně naskytly při politických sporech.

Jednalo se zejména o třídním boji v denních událostech a dokázati z dané a denně se tvořící dějinné látky, že s potlačením třídy dělnické, která zmohla se v únorové a březnové bouři, poražen byl zároveň její soupeř — republikáni buržoáčtí ve Francii, třída měšťanská a selská na pevnině potírající absolutism — a vítězství „slušné“ republiky ve Francii bylo zároveň pádem národa, který na únorovou revoluci odpověděl heroickým (hrdinným) bojem za neodvislost, že konečně Evropa poražením revolučního dělnictva propadla dvojímu otroctví, do otroctví anglicko-ruského.

Červnový zápas v Paříži, pád Vídně, smutná komedie v listopadu v Berlíně, zoufalé pokusy Poláků, Uhrů, Italů, vyhladovění Irčanů, to byly hlavní jevy třídního boje mezi buržoasii a dělnictvem v Evropě. Dokazoval jsem z nich, že každé revoluční povstání, jehož konečný cíl leží mimo třídního boje, musí potkati se s neúspěchem, dokuď nezvítězí revoluční třída dělnická, a že každá sociální úprava zůstane utopií (přeludem) dokuď revoluce proletářů a feudální protirevoluce zbraně neskříží ve světové válce.

Napsal jsem, jak ve skutečnosti byly Belgie a Švýcary tragikomickou karikaturou v tom velkém historickém obraze, Belgie, co vzor státu měšťácké monarchie, Švýcary, co vzor měšťácké republiky; oba státy domnívajíce se, že nezávisejí ani na třídním boji, ani od evropské revoluce,

Rozbor povedu ve tří oddílech: 1. Poměr námezdní práce ku kapitálu, otroctví dělnictva, panství kapitálu. 2. Nezbytné zničení středních tříd, maloměšťáctva dnešní soustavou. 3. Obchodní podmanění a využitkování třídy měšťácké různých národů evropských opanovatalem světového trhu — Anglií.

Pokuď možno, jednoduše a srozumitelně vyložím i začátečné pojmy politického hospodářství. Chci, aby mi dělnictvo rozumělo. Mimo to panuje v Německu nevědomost a zmatení pojmu i o nejprostších hospodářských poměrech, že to zaslouží povšimnutí, zejména když tento zmatek panuje u těch patentovaných zastanců stávajících poměrů nahoře až dolů k těm socialistickým zázračníkům a zneuznaným politickým geniům, na něž Německo je bohatším než na suverény (panovníky).

Tedy k otázce prvé:

Co jest mzda a jak se určuje?

Zeptáme-li se dělníka, mnoho-li má mzdy, řekne jeden: „mám jeden zlatý za pracovní den", druhý: „mám dva zlaté" atd. Dle oborů svých udali by také rozličnou výšku sumy, kterou obdrží za určitou pracovní dobu anebo za určitou zhotovenou práci, na př. tkadlec za utkání jednoho metru plátna nebo sazeč za sesazení sazby na tiskový arch a podobně. Vzdor různosti jejich udání budou všickni souhlasiti v tom bodu: mzda jest sumou peněz, kterou kapitalista za určitou pracovní dobu nebo za určitou dodávku práce platí. Kapitalista, tak se to alespoň zdá, k u p u j e tedy jejich práci penězi. Za p e n í z e p r o d á v a j í oni jemu jejich práci. Toto však jest jenom pouhým zdáním. Co skutečně kapitalistovi za peníze prodávají, jest jejich pracovní s í l a. Tuto pracovní sílu kupuje kapitalista na den, na týden, na měsíc a t. d. A když ji byl zakoupil, spotřebuje ji, nechávaje dělníka v určité době pracovati. S tou samou sumou, se kterou kapitalista jejich pracovní sílu koupil, ku př. za dvě koruny, koupil by dvě kila cukru, nebo nějaké jiné zboží. Ty dvě koruny, kterými dvě kila cukru kupuje, jsou c e n o u těchto dvou kilo cukru. Ty dvě koruny, kterými zakoupil 12 hodin upotřebení pracovní síly, jsou c e n o u dvanáctihodinné práce. Pracovní síla je tedy zboží, ne méně, ne více, než cukr. To jedno měříme dle hodin, druhé dle váhy.

Své zboží, pracovní sílu, vyměňují dělníci za zboží kapitalistů, to jest za peníze a sice děje se tato výměna v určitém poměru. Tolik a tolik peněz za tak a tak dlouhou spotřebu pracovní síly. Za dvanáctihodinné tkaní dvě koruny. A nepředstavují tyto dvě koruny všecko ostatní zboží, které za dvě koruny koupiti mohu? Skutečně vyměnil tedy dělník své zboží, pracovní sílu, proti zboží všeho druhu, a sice v určitém poměru. Kapitalista, dávaje mu dvě koruny, dal mu výměnu za jeho pracovní den, tolik a tolik masa, šatů, dříví, světla a t. d. Ty dvě koruny vyslovují tedy poměr, ve kterém pracovní síla proti jinému zboží se vyměňuje, v ý m ě n n o u h o d n o t u jeho pracovní síly. Výměnná hodnota, oceněná v p e n ě z í c h, znamená její c e n u. M z d a je tedy zvláštním jménem pro cenu pracovní síly, kterou obyčejně nazýváme c e n o u p r á c e za cenu tohoto zvláštního zboží, která nemá žádné jiné středisko, než lidské maso a krev.

Vezměme na příklad tkalce. Kapitalista dodá mu stav a tkanivo. Tkadlec zasedne ku práci a z tkaniva stane se plátno. Kapitalista zmocní se plátna a prodá je ku př. za 20 korun. Je tedy mzda tkalce p o d í l e m na plátnu, na oněch 20 korunách, na plodu jeho práce? Nikterak. Dávno před tím, než plátno bylo prodáno, snad dávno před tkaním jeho, obdržel tkadlec svoji mzdu. Kapitalista neplatí tedy tuto mzdu z peněz, které utrží za plátno, nýbrž penězi, které má v zásobě.

Jako nejsou stav a tkanivo plodem tkalce, které mu byly kapitalistou dodány, tak také není zboží, které obdrží výměnou za své zboží, za pracovní sílu. Bylo možné, že buržoa nenašel ani kupce na plátno. Bylo možné, že z prodeje plátna nedocílil ani mzdu za práci. Jest možné, že naopak prodal plátno v poměru ku mzdě za tkaní s velikým prospěchem. Po všem tomto tkalci nic není. Kapitalista koupí jednou částí jeho stávajícího jmění, svého kapitálu, pracovní sílu tkalce zrovna tak, jak s druhou částí svého jmění zakoupil surovinu — tkanivo a pracovní nástroj — stav. Když byl tento nákup učinil, a mezi tento nákup (zakoupení) přináleží k výrobě plátna nutná pracovní síla, vyrábí j e n j e š t ě j e m u p ř í-

slušícími surovinami a nástroji. K posledním náleží tedy arciť náš tkadlec, který na plodu, nebo ceně plodu má tak málo podílu jako ten stav.

Mzda není podílem dělníka na zboží, které vyrábí. Mzda je částí již stávajícího zboží, kterým kapitalista určitou sumu výrobní pracovní síly pro sebe kupuje.

Pracovní síla je tedy zboží, které jeho majitel, námezdný dělník, kapitálu prodává. Proč jej prodává? Aby byl živ.

Činnosť pracovní síly, práce, jest však vlastní životní činností dělníka, jeho vlastní životní výraz. A tuto životní činnosť prodává třetímu, aby si zajistil nutné životní prostředky. Jeho životní činnosť jest tedy jen prostředkem, aby mohl existovat. On pracuje, aby žil. On nepočítá práci svému životu, ona naopak jest obětí jeho života. Ona jest zbožím, které někomu třetímu předal. Plod jeho činnosti není tedy účelem jeho činnosti. Co on pro sebe vyrábí, není to hedvábí, které tká, ne to zlato, které z hlubokého dolu vytahuje, není to palác, který staví. Co sám pro sebe vytváří, jest mzda, a hedvábí, zlato, palác mění se pro něho v určité množství životních prostředků, snad v bavlněnou kazajku, v měděný peníz a ve sklepní byt. A dělník, který 12 hodin tká, přede, vrtá, točí, staví, kameny tluče, nosí a t. d. — jest mu toto dvanáctihodinné tkaní, předení, vrtání, stavění, točení a t. d. výrazem jeho života, co žití? Opačně. Život počíná zde pro něho, kde tato činnosť přestává, u stolu, v hostinci, v posteli. Ta 12hodinná práce naopak nemá pro něho žádného smyslu, než tkáti, příst, vrtati a t. d., nýbrž co výdělek, který jej vede ku stolu, do hostince, do postele. Kdyby hedvábný bourec předl proto, aby uhájil svoji bytnosť co housenka, byl by úplným námezdným dělníkem. Pracovní síla nebyla vždy zbožím. Práce nebyla vždy námezdnou t. j. svobodnou prací.

Otrok neprodával svoji pracovní sílu majiteli otroků, tak jako vůl neprodává své výkony sedlákovi. Otrok je i se svoji pracovní sílou jednou provždy na jeho vlastníka prodán. On je zbožím, které z ruky jednoho majitele, do ruky druhého přejíti může. On sám je zbožím, ale pracovní síla není jeho zbožím. Robotník prodal jen část své pracovní síly. Neobdrží mzdu od majitele půdy a pozemků: naopak, majitel půdy a pozemků obdrží od něho poplatek. Poddaný (nevolník, robotník) patří k pozemku a půdě a odvádí pánu pozemku a půdy ovoce (plody své práce). Svobodný (volný) dělník naproti tomu prodává sám sebe a sice po kousku. On vydražuje 8, 10, 12, 15 hodin svého života, den jak den, nejvíce podávajícímu, majiteli surovin, nástrojů a životních prostředků, t. j. kapitalistovi. Dělník nepatří ani nějakému majiteli ani půdě a pozemku, ale 8, 10, 12, 15 hodin jeho denního života patří tomu, kdo je koupí. Dělník opustí kapitalistu, kterému se pronajal, jak často chce a kapitalista propouští jej tak často, jak to za dobré uzná, jakmile z něho více netáhne buď žádného užitku, nebo užitku, který on předpokládal. Ale dělník, jehož jediným pramenem výdělku prodej pracovní síly jest, nemůže opustit celou třídu kupců t. j. kapitalistickou třídu, aniž by od své existence upustil. On nepatří tomu nebo onomu kapitalistovi, ale kapitalistické třídě; a při tom jest jeho věci, nalézti si na sebe kupce v této kapitalistické třídě.

Dříve než příjdeme k poměru kapitálu a námezdné práce blíže, vyložíme krátce poměry, které spolupůsobí při určování mzdy.

Mzda jest, jak jsme viděli, cenou určitého zboží, pracovní síly. Mzda určuje se tedy těmitéž zákony, které určují cenu každého jiného zboží. Jest tedy otázka, jak cena nějakého zboží se určuje?

Čím určuje se cena zboží?

Soutěží mezi kupci i prodávajícími, poměrem poptávky k dovozu a žádosti k nabídce. Soutěž, kterou cena zboží se určuje, je troji.

To samé zboží nabízí se různými prodávači. Kdo zboží téže hodnoty nejlevněji prodává, jest jist, ostatní prodávače že z toho vytlačí a že zajistí sobě největší odbyt. Prodávači tedy si navzájem odbyt na trhu upírají. Každý z nich chce prodati, co možná nejvíce prodati a pokud možno sám prodati s vyloučením ostatních prodávačů. Jeden tedy prodává levneji než druhý. Nalézá se tedy mezi prodávajícími konkurence (soutěž), která cenu jimi nabízeného zboží stlačuje.

Jest však také soutěž mezi kupujícími, která z jejich strany cenu nabízeného zboží zvyšuje. Konečně stává soutěže mezi kupujícími a prodávajícími; ti jedni chtí co možná nejlevně ji kupovati, druzí co možná nejdráže prodávati. Výsledek této soutěže mezi kupujícími a prodávajícími závisí pak od toho, jak v obou výše zde uvedených stranách konkurence se chová t. j. zda konkurence v armádě kupujících nebo konkurence v armádě prodávajících silnejší jest. Průmysl vede dvě armády proti sobě do boje, z nichž každá ve svých vlastních řadách, ve svých vlastních odděleních opět válčí. Armáda, v jejíž oddílech nejmenší bitky se vedou, odnáší si vítězství nad druhou. Dejme tomu, že na trhu nalézá se 100 balíků bavlny a kupujících na 1000 balíků bavlny. V tomto případě byla by poptávka 10krát větší než dovoz. Soutěž mezi kupujícími byla by tedy velice silnou, každý z kupujících by chtěl jeden, pokuď by bylo možné, i všech 100 balíků bavlny na sebe stáhnouti. Tento příklad není snad libovolně přitažen. Dožili jsme se v dějinách obchodu období špatné sklízně bavlny, kde několik spolčených kapitalistů ne 100 balíků, nýbrž celou zásobu bavlny na světě hleděli pro sebe zakoupiti. V uvedeném případě tedy bude hledět jeden kupující druhého vytlačiti z pole, podávaje poměrně vyšší cenu za bavlnu. Prodávači bavlny, kteří vidí oddíly nepřátelské armády v prudkém boji mezi sebou a jsou úplně zajištěni prodejem všech 100 balíků bavlny, budou se chránit, padnouti si mezi sebou do vlasů, aby snižovali ceny, v okamžiku, kde jejich protivníci mezi sebou závodí, cenu zvýšiti. Jest tedy náhle smír v řady prodávajících navráceu. Oni stojí co jeden muž naproti kupujícím, dají filosoficky ruce křížem a jejich požadavky nenalézají meze, nenalézají samy nabídky nejdotěravějších kupujících jejich velice určité meze.

Je-li tedy dovoz nějakého zboží slabším, než poptávka po tomto zboží, tož bude buď jen malá nebo pražádná soutěž mezi prodávajícími. Výsledek: Více nebo méně významné stoupání ceny zboží.

Je ale známo, že opačný případ s opačným výsledkem častěji stává. Značný přebytek dovozu nad poptávku: zoufalá soutěž mezi prodávajícími; nedostatek kupujících, odprodej zboží za směšné ceny.

Ale co znamená stoupání, klesání cen, co znamená vysoká cena, nízká cena? Zrnko písku je vysoké, pozorujeme-li jej mikroskopem, a věž je nízkou, porovnáme-li ji s horou. A když cena poměrem mezi poptávkou a dovozem je určovaná, čím se určuje poměr mezi poptávkou a dovozem?

Obraťme se na kteréhokoliv občana. Ani okamžik nebude se rozmýšlet a jako druhý Alexander Veliký rozetne najednou metafysický tento uzel. On nám řekne: „Stojí-li mne výroba zboží, které prodávám, 100 korun a já z prodeje tohoto zboží stržím 110, rozumí se v době jednoho roku — tak jest to občanský, čestný, zákonný zisk. Obdržím-li ale ve výměně 120, 130 korun, tak je to vysoký zisk; a dostanu-li docela 200 korun, byl by to zisk mimořádný, ohromný. Co je tedy tomu občanu mírou jeho zisku? Výrobní vydaje jeho zboží. Obdrží-li při výměně jeho zboží, sumu jiného zboží zpět, jehož výrobní vydaje menší byly, tak ztratil. Obdrží-li ve výměně za své zboží sumu jiného zboží zpět, jehož zhotovení více stálo, tak získal. A padání a stoupání zisku počítá on dle stupňů, dle kterých výměnná hodnota jeho zboží pod nebo nad nulou — výrobních vydajů — stojí.

Viděli jsme, jak měnící se poměr mezi poptávkou a dovozem přivádí brzy stoupání, brzy zase klesání cen. Stoupne-li cena nějakého zboží značně nedostatečným dovozem nebo nepoměrně rostoucí poptávkou, je nutno, cenu nějakého jiného zboží poměrně nechat klesnouti, neboť cena zboží vyslovuje pouze poměr v penězích, v němž třetí zboží ve výměně za ně se dostává. Ku př. stoupne-li cena jednoho lokte hedvábí z 5 na 6 korun, pak klesla cena stříbra poměrně ku hedvábí a právě tak i cena všeho ostatního zboží, které soudobně nestouplo v ceně, poněvadž se bude muset při výměně všeho ostatního zboží dáti větší množství, aby obdrželi jsme stejné množství hedvábí. A následek stoupnutí ceny nějakého zboží? Větší počet podnikatelů, kapitalistů, vrhne se na kvetoucí výrobu tohoto zboží a toto stěhování se kapitálií v území výhodného průmyslu potrvá tak dlouho, až poskytuje obyčejný zisk, nebo spíše, až cena jeho výrobků nad výrobou pod výrobní výdaje klesne.

A opačně. Klesne-li cena nějakého zboží pod vydaje výrobní, vzdají se kapitály vyrábění tohoto zboží. Vyjímaje případ, kde ten neb onen obor průmyslu zastárl, tedy i zajíti musí, útěkem kapitálu, výroba takového zboží t. j. jeho dovoz po tak dlouho ubývati, až opět poptávka odpovídá dovozu, tedy jeho cena opět výši výrobních vydajů dosáhne, nebo lépe, až dovoz pod poptávku klesne t. j. až jeho cena opět nad výrobní vydaje stoupne, neboť běžná cena nějakého zboží stojí vždy nad nebo pod jeho výrobními vydaji.

Vidíme, jak kapitály stěhují se z území jednoho průmyslu do druhého. Vysoká cena přivádí silné přistěhování a nízká cena zase příliš silné vystěhování.

Mohli bychom z jiného stanoviska dokázat, že nejen dovoz, nýbrž také poptávka vyrábění vydaje určuje. Zavedlo by to nás však příliš daleko od našeho předmětu.

Viděli jsme právě, jak kolisání dovozu a poptávka cenu nějakého zboží vždy zpět na výrobní vydaje přivádí. Skutečná cena nějakého zboží stojí sice stále pod nebo nad výrobní vydaje; ale stoupání a klesání navzájem se doplňují, tak že uvnitř určité doby, příliv a odliv ve výrobě sčítán, zboží odpovědně k jeho výrobním vydajům na vzájem se vyměňují, jich cena tedy výrobními vydaji se určuje.

Toto určování ceny výrobními vydaji nesmí se rozuměti ve smyslu ékonomu. Ékonomové praví, že průměrná cena zboží rovná se výrobním vydajům; to že je zákonem. Anarchistické hnutí, ve které stoupání klesáním a klesání stoupáním se vyrovnává, považují za náhodu. Tím samým právem, jak to také jinými ékonomy se stalo, považovati ono

kolísání za zákon a určování výrobními vydaji za náhodu. Avšak toto kolísání, povšimneme-li si jej blíže, přivádí sebou nejhroznější zpuštošení a jako zemětřesení otřásají základy měšťácké společnosti, jen toto kolísání určuje ve svém průběhu cenu výrobními vydaji. Povšechný pohyb tohoto nepořádku, jest jejím pořádkem. V průběhu této průmyslové anarchie, v tomto koloběhu vyrovnává soutěž jednu výstřednost druhou.

Vidíme tedy: cena zboží určena jeho výrobními vydaji, tím způsobem, že doba, kde cena tohoto zboží na výrobní vydaje stoupá, vyrovnává se dobou, kde padá pod výrobní vydaje nebo opačně. Toto arcit není platným jen pro jednotlivý uvedený průmyslový výrobek, nýbrž pro celé průmyslové odvětví. Neplatí to tedy také pro jednotlivé průmysloníky, nýbrž pro celou třídu průmysloníků.

Určování ceny výrobními vydaji rovná se určování ceny pracovní dobou, která ku zhotovení nějakého zboží jest potřebnou, neboť výrobní vydaje sestávají I. ze surovin a opotřebení nástrojů t. j. z výrobků průmyslu, jehož zhotovení stálo jistou sumu pracovních dnů, které tedy jistou sumu pracovní doby představují a za II. z bezprostřední práce, jejíž mírou je čas.

Ty samé všeobecné zákony, které upravují cenu zboží ve všeobecném, upravují přirozeně *mzdu a cenu práce*.

Mzda práce bude brzy stoupat, brzy klesat, dle poměru poptávky a dovozu, dle toho jak se vytváří konkurence kupujících pracovní sílu, kapitalistu a prodávači prodávajících sil dělníků. Kolísání ceny zboží ve všeobecném odpovídá kolísání pracovní mzdy. *Uvnitř tohoto kolísání určuje se cena práce výrobními vydaji, pracovní dobou, která jest potřebnou, aby toto zboží pracovní síla zhotovila.*

Které výrobní vydaje pracovní síly jsou to tedy? Jsou to vydaje, které se vyžadují, aby udrželi dělníka co dělníka a jej na dělníka vytvořili, vychovali.

Čím tedy práce vyžaduje kratší doby vzdělávací, tím menší jsou výrobní vydaje dělníka, tím nižší je cena jeho práce, jeho mzda. V oněch průmyslových odvětvích, ve kterých není téměř žádného výučního času zapotřebí a pouhá tělesná existence dělníka dostačí, obmezují se výrobní vydaje ku zhotovení nutné téměř pouze na ono zboží, které potřebny jsou, aby jej udržely práce schopného. *Cena jeho práce určuje se tedy cenou nutných životních prostředků.*

K tomu však přijde ještě i jiný ohled. Továrník, který své výrobní vydaje a dle toho cenu výrobků vypočítává, připočítává k téže i škodu vzniklou opotřebením strojů. Stojí-li jej stroj ku př. 1000 korun a jest-li se tento v desíti letech opotřebuje, přirazí ročně sto korun do ceny zboží, aby po desíti letech opotřebený stroj mohl se nahraditi novým. Tímže způsobem musejí se ve výrobních vydajech jednoduché pracovní síly vydaje jejího rozmnožování přičísti, čímž pracovní třída uváděna je ve stav, se rozmnožiti a opotřebené dělníky novými nahraditi. Opotřebení dělníka je dáno tím samým způsobem v účet, jako opotřebení stroje.

Výrobní vydaje jednoduché pracovní síly obnáší tudíž *existenční a rozmnožovací vydaje dělníka*. Cena těchto existenčních a rozmnožovacích vydajů tvoří mzdu. Takto určená mzda znamená *minimum mzdy*. Toto minimum mzdy neplatí jako určování ceny zboží výrobními vydaji vůbec pro jednotlivé *individuum*, nýbrž pro celý *druh*. Jednotliví dělníci, milliony dělníků neobdrží dost, aby mohli

existovat a dále se množit; ale pracovní mzda celé pracovní třídy rovná se uvnitř jejího kolísání tomuto minimum.

Nyní, když jsme se dohodli o všeobecných zákonech, které mzdu jako cenu každého jiného zboží upravují, můžeme vejíti specielně na náš předmět.

Kapitál sestává ze suroviny, pracovních nástrojů a životních prostředků všeho druhu, které se proměňují, aby vytvářely nové suroviny, nové pracovní nástroje. Všecky tyto jeho součástky jsou tvorby práce, plody práce, nahromaděná práce. Nahromaděná práce, která slouží za prostředky nové výroby, je kapitál.

Tak praví ékonomie.

Co je černý otrok? Člověk černého druhu. Jedno prohlášení je hodno druhého. Černoch je černoch. Za určitých poměrů stává se teprve otrokem. Stroj na předení bavlny je strojem ku předení bavlny. Jen za určitých poměrů stane se kapitálem. Z těchto poměrů vytažen, je zrovna tak málo kapitálem jako zlato samo o sobě penízem nebo cukr cukerní cenou je. Ve výrobě nejen lidé sami účinkují na přírodu, nýbrž také jedno na druhé. Oni vyrábí jen, účinkujíce souhrně určitým způsobem a jejich činnost si vzájemně vyměňují. Aby vyráběli, vstupují v určité vztahy a poměry k sobě a jen uvnitř těchto společenských vztahů a poměrů nalézá se jejich vliv na přírodu, provádí se výroba.

Vždy dle charakteru výrobních prostředků jsou vždy přirozeně také tyto společenské poměry, v nichž výrobci vzájemně proti sobě vstupují, podmínky, za kterých svoji činnost vyměňují a na souhrnném činu výroby se zúčastňují, různé. S vynálezem nového vojenského nástroje, ručnice, změnila se nutně celá vnitřní organisace armády, změnily se poměry, uvnitř kterých jednotlivci armádu tvoří a co armáda účinkovati mohou, mění se také poměr různých vojsk naproti sobě.

Společenské poměry, ve kterých individua vyrábí, společenské poměry výrobní mění se tedy, proměňují se se změnou a vývinem materielních (hmotných) prostředků výrobních, výrobních sil. Výrobní poměry ve všeobecném tvoření, to nazýváme společenskými poměry, společností, a sice společností na určitém dějinném stupni vývinu, společnost, zvláštností charakteru se lišící. Antická (stará) společnost, feudální společnost, měšťácká společnost, jsou takové souhrny výrobních poměrů, z nichž každá zároveň v dějinách lidstva, zvláštní stupeň vývinu značuje.

Také kapitál jest společenský poměr výrobní. Jest to buržoácký poměr výrobní, výrobní poměr buržoácké společnosti. Životní prostředky, pracovní nástroje, suroviny, z čehož kapitál sestává, zdaliž nevyšel a nenahromadil se za daných společenských podmínek v určitých společenských poměrech? Neproměňují se za daných společenských podmínek v určitých společenských poměrech v novou výrobu? A nečiní zrovna tento určitý společenský charakter k nové výrobě určené výrobky kapitálem? Kapitál nesestává jen z prostředků výživy, pracovních nástrojů a surovin, ne pouze z hmotných výrobků; on pozůstává právě tak velice z hodnot výměnných. Všecky výrobky, ze kterých sestává, jsou zbožím. Kapitál není tedy pouze souhrn hmotných výrobků, on jest souhrnem zboží, vyměněných hodnot, společenské velikosti. Kapitál zůstává tímtéž, zda postavíme na místo bavlny vlnu, na místo žita rýži, na místo vlaku parní loď — předpokládaje, že ta bavlna, ta rýže, ta parní loď — tělo kapitálu — tutéž výměnnou hodnotu mají, tutéž cenu jako vlna, žito,

vlak, v čemž se byl dříve ztělesňoval. Tělo kapitálu může se stále měnit, aniž by kapitál utrpěl nějaké změny.

Ale když kapitál souhrnem zboží t. j. výměnných hodnot jest, tož není ještě každý souhrn zboží, výměnných hodnot, kapitálem. Každý souhrn výměnných hodnot jest výměnnou hodnotou. Každá jednotlivá hodnota výměnná je souhrnem výměnných hodnot. Ku př. dům mající hodnotu 1000 korun, jest výměnnou hodnotou 1000 korun. Kus papíru, který stojí 1 haléř, jest souhrnem výměnné hodnoty 100/100 haléře. Výrobky, které lze proti jiným vyměniti, jsou zbožím. Určitý poměr, ve kterém jsou vyměnitelny, tvoří jejich výměnnou hodnotu, nebo vysloveno v penězích, jejich cenu. Množství těchto výrobků nemůže v jich určení, býti zbožím, nebo představovati výměnnou hodnotu, nebo míti určitou cenu, ničeho měniti. Zda je strom velkým či malým, on zůstane stromem. Zda vyměňujeme železo na gramy nebo centy proti jiným výrobkům, mění to jeho charakter: býti zbožím, výměnnou hodnotou? Vždy dle množství jest zboží větší nebo menší hodnoty, vyšší nebo nízké ceny.

Jak tedy stane se souhrn zboží, výměnných hodnot kapitálem? Tím že se co samostatná společenská moc, t. j. co moc jedné části společnosti udržuje a rozmnožuje výměnou za bezprostřední živoucí pracovní sílu. Bytnost jedné třídy, která nic jiného nemá než schopnost pracovní jest nutným předpokládáním kapitálu. Panství nahromaděné, minulé, zvěcnělé práce nad bezprostřední živou práci, činí nahromaděnou práci teprvé kapitálem.

Kapitál nestává v tom, že nahromaděná práce slouží práci živé za prostředek k nové výrobě. Kapitál stává v tom, že živá práce práci nahromaděné slouží za prostředek, její výměnnou hodnotu udržeti a rozmnožiti.

Co se děje ve výměně mezi kapitalistou a námezdným dělníkem?

Dělník obdrží výměnou za svoji pracovní sílu životní prostředky, ale kapitalista obdrží výměnou za jeho životní prostředky práci, výrobní činnost dělníka, tvůrčí sílu, čímž nejen dělník nahražuje, co byl spotřeboval, nýbrž nahromaděné práci větší hodnotu dal než měla před tím. Dělník obdrží od kapitalisty část stávajících životních prostředků. K čemu slouží jemu tyto životní prostředky? Ku bezprostřední spotřebě. Jakmile však životní prostředky spotřebuji, jsou pro mne úplně ztracenými, leč že bych čas, po který mne tyto prostředky na životu udržují, použiji, nové životní prostředky vyráběti, abych během doby upotřebení na místě konsumci (spotřebou) zašlé hodnoty, svoji prácí, nové hodnoty vytvořil. Ale právě tuto rozmnožující šlechetnou sílu, odstupuje dělník kapitálu výměnou za obdržené životní prostředky. On tedy pro sebe ji ztratil.

Vezměme tento příklad; nájemce dá svému nádenníkovi 5 dvacetihaléřů denně. Za těchto 100 haléřů pracuje tento na poli nájemce celý den a zajišťuje mu takto příjem 200 haléřů; nájemce obdrží tedy nejen tu hodnotu nahraženou, kterou jest mu nádenníku odstoupiti, on ji zdvojnásobňuje, On tedy oněch 100 haléřů, které dal nádenníku, plodným a výrobním způsobem skonsumoval. On koupil za oněch 100 haléřů práci a sílu nádenníkovu, která vytváří plody půdy dvojnásobné hodnoty a ze 100 haléřů 200 činí. Nádenník naproti tomu obdrží na místo své výrobní síly, jejíž účinky byl právě odstoupil, 100 haléřů, které vyměňuje za životní prostředky, kteréžto životní prostředky rychleji nebo pomaleji skonsumuje (spotřebuje). Těch 100 haléřů bylo tedy dvojnásobným způsobem konsumováno, reproduktivně pro kapitál, neboť byly vyměněny za pra-

covní sílu, která vytvořila 200 haléřů, nevhodně pro dělníka, neboť byly vyměněny za životní prostředky, které na vždy zmizely a jichž hodnotu může jen tenkráte dosáhnouti, když tutéž výměnu nájemci dvora opakuje. Kapitál tedy předpokládá námezdní práci, námezdní práce kapitál. Ony se navzájem podmiňují, na vzájem se tvoří.

Vyrábí dělník v továrně na bavlněné zboží, pouze bavlněnou látku? Nikoliv, on vyrábí kapitál. On tvoří hodnoty, které znovu slouží k tomu, jeho práci poroučeti a prostřednictvím této nové hodnoty tvořit.

Kapitál může se jen rozmnožiti, když se vyměňuje za pracovní sílu, když zvolává námezdní práci k životu. Pracovní síla námezdného dělníka může se pouze vyměniti za kapitál, rozmnožujíc tím kapitál, posilujíc moc kapitálu, jehož otrokem je. Rozmnožení kapitálu jest tedy rozmnožením proletariátu t. j. pracovní třídy.

Zájem kapitalisty a dělníka jest tedy tentýž, tvrdí buržoasie a její ékonomové. A v skutku. Dělník zahyne, když jej kapitál nezaměstnává. Kapitál zhyne, nevykořistuje-li pracovní sílu a aby ji vykořistil, musí si ji zakoupiti. Čím rychleji k výrobě určený kapitál, výrobní kapitál, se rozmnožuje, čím více kvetoucí je tedy průmysl, čím více se buržoasie obohacuje, čím lépe jde obchod, tím více potřebuje kapitalista dělníků a tím dráže ji dělník se prodává. Pro lepší postavení dělníka je tedy nezbytnou podmínkou, co možná nejrychlejší vzrůst výrobního kapitálu.

Ale co je vzrůst kapitálu? Vzrůst moci práce nahromaděné nad práci živou. Vzrůst panství buržoasie nad pracující třídou. Vyrábí-li námezdná práce ji opanovávající cizé bohatství, ji nepřátelskou moc, kapitál, plyne ji z tohoto zpět zaměstnání t. j. životní prostředky, pod podmínkou, že znovu učiní ze sebe část kapitálu, že učiní ze sebe páku, která poznovu totéž v urychleném hnutí vzrůstání, podpoří.

Zájmy kapitálu a zájmy dělníků jsou tytéž a znamená to jen; kapitál a námezdní práce jsou dvě strany jednoho a téhož poměru. Jedna panuje druhou, jako se podmiňují navzájem lichvář a prostopášník.

Pokud námezdný dělník námezdním dělníkem jest, závisí jeho osud od kapitálu. To je ta velice vychvalovaná společnost zájmů dělníka a kapitalisty.

Roste-li kapitál, roste množství námezdné práce, roste počet námezdných dělníků, jedním slovem: panství kapitálu rozšiřuje se nad větším množstvím jednotlivců. A přidejme k tomu nejpříznivější případ: Roste-li výrobní kapitál, roste poptávka po práci. Stoupá tedy cena práce — mzda.

Nechť je dům veliký či malý, pokud jsou okolní domy také malými, uspokojuje všecky společenské nároky na byt. Zvedne-li se však vedle malého domu palác, scvrkne se domek na boudu, na baráček. Malý dům dokazuje tedy, že jeho majitel nemůže buď žádných nebo velice skrovných nároků činit a byť i během civilisace ještě do větší výše vzrostl, když sousedící palác stejnou nebo i s větší měrou stoupá, bude se cítit obyvatel poměrně malého domu vždy nepohodlněji, neuspokojeněji, utlačovaněji uvnitř těch čtyř zdí.

Znatelný vzrůst mzdy předpokládá rychlý vzrůst výrobního kapitálu. Rychlý vzrůst výrobního kapitálu vyvolává zrovna tak rychlý vzrůst bohatství, přepychu, společenských potřeb a společenských požitků. Byť tedy i požitky dělníka stouply, padá společenské upsokojení, které poskytují při porovnání s rozmnoženými požitky kapitalistů, které jsou dělníku ne-

dostižitelny; při porovnání se stupněm vývinu společnosti vůbec. Naše požadavky a požitky vyplývají ze společnosti; my je srovnáváme tedy dle společnosti, my neměříme ji dle předmětu jejího ukojení, poněvadž jsou společenské povahy, jsou relativní povahy.

Mzda však není pouze určována množstvím zboží, které pro něho mohu vyměniti. Ona obsahuje různe výtahy.

Co dělníci nejdříve za svoji pracovní sílu obdrží, je určitá suma peněz. Určuje se mzda pouze touto cenou peněz?

V 16. století rozmnožilo se v Evropě cirkulující zlato a stříbro, následkem objevení bohatých a lehce dobyvatelných dolů v Americe. Proto klesla hodnota zlata a stříbra v poměru k ostatnímu zboží. Dělníci obdrželi nyní jako před tím to samé množství raženého stříbra za jejich pracovní sílu. Peněžní cena jejich práce zůstala tatáž a přece jejich mzda klesla, nebo ve výměně za totéž množství stříbra obdrželi menší množství jiných zboží zpět. Byla to jedna z oněch okolností, které vzrůst kapitálu, vzrůst buržoasie v 18. století podporovaly.

Vezměme jiný případ. V zimě 1847 stouply následkem neúrody nepostrádatelně životní prostředky, žito, maso, máslo, sýr a t. d. značně v ceně. Dejme tomu, že dělníci nyní jako před tím obdrželi tu samou sumu peněz za jejich pracovní sílu. Klesla jejich mzda? Zajisté. Za tytéž peníze obdrželi ve výměně méně chleba, masa a t. d. Jich mzda klesla ne poněvadž, že klesla hodnota stříbra, nýbrž poněvadž, že vzrostla hodnota životních prostředků.

Dejme tomu konečně, peněžní cena práce zůstane toutéž, kdežto všecko zboží agrikulturní (z polního hospodářství) a manufakturní (rukodílné) následkem užívání nových strojů, příznivějšího ročního počasí a t. d. v ceně klesly. Za tytéž peníze mohou tedy dělníci více zboží všeho druhu koupiti. Jejich mzda tedy stoupla, proto poněvadž hodnota peněz se nezměnila.

Peněžní cena práce, nominelní mzda, nespadá tedy dohromady s reelní (věcnou) mzdou t. j. se sumou zboží, které skutečně ve výměně proti pracovní síle se dává. Mluvíme-li tedy o stoupání nebo klesání mzdy, tož nesmíme míti na zřeteli jenom peněžní cenu práce, nominelní mzdu.

Ale ani nominelní mzda t. j. suma peněz, za kterou se dělník prodává kapitalistovi, ani skutečná mzda t. j. suma zboží, které si může za tyto peníze koupit, nevyčerpávají ve mzdě obsažené vztahy.

Mzda je především ještě určovaná svým poměrem k výtěžku, ku zisku kapitalisty — poměrnější, relativnější mzda.

Věcná mzda stlačuje cenu práce v poměru ku cenám ostatního zboží, naproti tomu relativní (poměrní) mzdě připadá podíl bezprostřední práce na této práci nově vytvářené hodnotě v poměru podílu, který připadá nahromaděné práci, kapitálu.

My jsme pravili hořeji, na stránce 10: „Mzda není podílem dělníka na zboží, které vyrábí. Mzda je částí již stávajícího zboží, kterým kapitalista určitou sumu výrobní pracovní síly pro sebe kupuje.“ Ale tuto mzdu musí kapitalista opět nahradit z ceny, k čemuž on dělníkem vytvořený výrobek prodá; on musí ji tak nahradit, aby jemu při tom v pravidle zůstal přebytek nad jeho výrobní vydaje — zisk. Prodejní cena dělníkem vytvořeného zboží rozděluje se pro kapitalistu ve tři částě: p ř e d n ě náhrada jim poskytnutých surovin, vedle náhrady opotřebení jim poskytnutých nástrojů, strojů a jiných pracovních prostředků; za d r u h é v náhradu jim vyplacené mzdy a za t ř e t í v přebytek nad to, v zisk kapitalisty. Kdežto první část jen d ř í v e j i ž s t á v a j í c í hodnoty nahražuje, jest

jasným, že jak nahražení mzdy tak i zisk přebytku kapitalisty, celkem vzaty jsou z nové hodnoty, složené z vytvořené práce dělníka a suroviny. A v tomto smyslu můžeme jak mzdu tak zisk a jedno s druhým porovnávajíce, pojímati co podíl dělníka na výrobku.

Věcná mzda může zůstati toutéž, může i stoupati a poměrně mzda vzdor tomu může klesati. Dejme tomu ku př., že všecky životní prostředky klesly o dvě třetiny, kdežto denní mzda klesla jen o jednu třetinu, tedy ku př. ze tří korun na dvě koruny. Jakkoliv dělník s těmito dvěma korunami nad větším množstvím zboží ovládá, než dříve s třemi korunami, tak přece jeho mzda v poměru ku výtěžku (zisku) kapitalisty se zmenšila. Zisk kapitalisty (ku př. továrníka) zvýšil se o 1 kor. t. j. za menší množství výměnných hodnot, které on dělníku platí, musí dělník větší množství výměnných hodnot vyráběti, než dříve. Podíl kapitálu v poměru k podílu práce stoupnul. Rozdělení společenského mezi kapitálem a práci stalo se ještě nerovnější. Kapitalista velí tím samým kapitálem většímu množství práce. Moc třídy kapitalistické nad třídou dělnickou tím vzrostla, společenské postavení dělníkovo se zhoršilo, bylo stlačeno o stupeň níže pod kapitalistu.

Který jest to tedy ten všeobecný zákon, který určuje klesání a stoupání mzdy a zisku v jich oboustranném vztahu?

Ony stojí v opáčném poměru. Podíl kapitálu, zisk, stoupá v témž poměru, jakým podíl práce, mzda, klesá a opačně. Zisk stoupá v té míře, v jaké mzda klesá a klesá v té míře, v jaké mzda stoupá.

Namítne se nám snad, že kapitalista může výhodnou prodeji svých výrobků s jiným kapitalistou, stoupáním poptávky po jeho zboží, buď již následkem otevření nového trhu, buď již následkem okamžitých zvětšených potřeb na starých trzích a t. d. těžiti, že se tedy zisk kapitalisty zvětšiti může poškozením kapitalisty třetího, neodvisle od stoupání a klesání mzdy, výměnné to hodnoty pracovní síly: nebo že zisk kapitalisty může stoupat také zlepšením pracovních nástrojů, užitím přírodních sil a t. d.

Nejdříve se musí připustit, že výsledek zůstane tentýž, byť i opačnou cestou byl přiveden. Zisk sice nestoupnul, poněvadž mzda klesla, ale mzda klesla, poněvadž zisk stoupnul. Kapitalista tímže souhrnem cizí práce vykoupil větší souhrn výměnných hodnot, aniž by byl proto práci výše platil, to znamená tedy, práce je níže placena v poměru čistého výnosu, který byla kapitalistovi vynesla.

K tomu připomínáme, že vzdor kolísání cen zboží, tedy poměr, ve kterém se za jiné zboží vyměňuje, výrobními výdaji určována jest.

Využitkování kapitalisty kapitalistou nutně se tedy vyrovnává. Zlepšení strojů, nové užívání přírodních sil ve službě výroby činí schopno, v dané pracovní době s touže sumou práce a kapitálu vytvořiti větší množství výrobků, nikterak však větší množství výměnných hodnot. Mohu-li tedy užitím předcího stroje ještě jednou tolik přediva v jedné hodině dodati, jako před jeho vynalezením, ku př. sto kilogramů místo padesáti, tož neobdržím za těchto 100 kilogr. trvale více zboží ve výměně zpět, než dříve za 50 kilogr., poněvadž výrobní vydaje o polovic klesly, nebo poněvadž s těmitéž vydaji mohu dodati dvojnásobný výrobek. Konečně nechť jakýmkoliv způsobem kapitalistická třída, buržoasie, buď již jedné zemi nebo celého světového trhu, čistý výnos výroby mezi sebou rozdělí, úhrnná suma tohoto čistého výnosu jest vždy jen souhrnem, o který nahromaděná práce celkem práci bezprostřední rozmnožena byla. Tento vše-

obecný souhrn roste tedy v poměru, v jakém práce kapitál rozmnožuje t. j. v poměru, v jakém zisk proti mzdě stoupá.

Vidíme tedy, že kdybychom zůstali státi uvnitř poměru kapitálu a mzdy, zájmy kapitálu a námezdné práce si přímo proti sobě stojí.

Rychlé přibývání kapitálu rovná se rychlému přibývání zisku, když cena práce, když relativní mzda zrovna tak rychle ubývá. Relativní mzda může klesat, ačkoliv věcná mzda současně s nominelní mzdou, s peněžní hodnotou práce stoupá, ale jen v tom poměru nestoupá jako zisk. Stoupne-li ku př. mzda za dobrých obchodních časů o 5 procent, zisk naproti tomu o 30 procent, tak nepřibylo poměrné, relativní mzdy, nýbrž ubylo.

Rozmnožuje-li se tedy příjem dělníka s rychlým vzrůstem kapitálu, tak rozmnožuje se současně společenská propasť, která dělníka dělí od kapitalisty, tak rozmnožuje se současně moc kapitálu nad prací, odvislosť práce od kapitálu.

Dělník má zájem na rychlém vzrůstu kapitálu; znamená jen: čím rychleji rozmnožuje dělník cizí bohatství, tím tučnější sousta pro něho odpadávají, tím více dělníků může býti zaměstnáno a v život povoláno, tím více může býti rozmnožena massa od kapitálu odvislých otroků.

My tedy jsme viděli:

I ta nejpříznivější situace pro pracovní třídu, co nejmožnější rychlý vzrůst kapitálu, jak velice může materielní (hmotný) život dělníka zlepšiti, neodstraňuje protivu mezi zájmy jeho a zájmy buržoasie, zájmy kapitalistů. Zisk a mzda stojí si jako před tím v opáčném poměru.

Vzrůstá-li kapitál rychle, tak může mzda vzrůstat; nepoměrně rychleji stoupá zisk kapitálu. Hmotné poměry dělníka se zlepšily, ale na útraty jeho společenského postavení. Společenská propasť, která jej dělí od kapitalisty, se rozšířila. Konečně:

Nejpříznivější podmínky pro mzdu je co možná nejrychlejší vzrůst výrobního kapitálu, znamená jen: Čím rychleji pracovní třída nepřátelské ji moci cizí, nad ní vládnoucí bohatství rozmnožuje, bude ji dovoleno, za těch nejpříznivějších podmínek znovu na rozmnožení kapitálu pracovati, jsouc spokojena, že sama sobě kuje zlaté okovy, na kterých buržoasie ji za sebou vleče. Jest vzrůst výrobního kapitálu a stoupání mzdy skutečně tak nerozlučitelně spojeno, jak tvrdí měšťáčtí národohospodáři? Nesmíme jim na slovo věřit. Nesmíme jim také věřit, že čím tučnější je kapitál, tím lépe že je krmen jeho otrok. Buržoasie je příliš vědoma, ona počítá příliš dobře, aby sdílela předsudky feudála, který s leskem svého služebnictva se honosí. Existenční podmínky buržoasie nutí ji počítat.

Budeme museti blíže vyšetřovat: Jak účinkuje vzrůst výrobního kapitálu na mzdu?

Roste-li v celku výrobní kapitál měšťácké společnosti, tak se mnohostranně hromadí práce. Kapitalistů v objemu i v počtu přibývá. Rozmnožení kapitálií rozmnožuje soutěž mezi kapitalisty. Stoupající objem kapitálií poskytuje prostředky ohromnější armády dělníků vésti obrovskými válečnými nástroji na průmyslové bojiště.

Jeden kapitalista může druhého jen tenkráte poraziti a jeho kapitálu se zmocnit, čím levněji prodává. Aby mohl levněji prodávat, aniž by se zničil, musí levněji vyráběti, t. j. výrobní sílu práce co možná zvýšit. Výrobní síla práce však se především zvýší větším rozdělením

práce, všestrannějším zavedením a stálým zlepšováním strojů. Čím je větší armáda dělníků, mezi které je práce rozdělena, čím obrovitější je žebřík, na kterým strojnictví zavedeno je, tím více ubývá poměrně výrobních vydajů, tím plodnější je práce. Povstane tedy všestranné závodění mezi kapitalisty, dělbu práce a stroje rozmnožiti a je na co možná nejvyšší stupeň vykořistit.

Jest-li že tedy kapitalista nalezl větší dělbu práce užitím a zlepšením nových strojů, výhodnějším a obrovštějším využitkováním přírodních sil, prostředek, s touže sumou práce nebo z nahromaděné práce větší souhrn výrobků, zboží vytvořiti než jeho konkurenti (soutěžící) může ku př. v téže pracovní době, ve které jeho konkurenti půl metru plátna utkají, celý metr plátna vyrobiti, jak bude tento kapitalista operovat?

On by mohl pokračovati, půl metru plátna za dosavádní tržní cenu prodávati, to by však nebylo žádným prostředkem, jeho protivníky vytlačiti a svůj vlastní odbyt zvětšiti.

Ale v téže míře, v jaké jeho výroba se zvýšila, rozšířila se pro něho potřeba odbytu. Mocnější a dražší výrobní prostředky, které v život povolal, činí jej sice schopným, jeho zboží levněji prodávati, nutí jej, ale také zároveň, více zboží prodávati, nestejně větší trh pro své zboží dobýti; náš kapitalista bude tedy půl metrů plátna levněji prodávati, než jeho konkurenti.

Kapitalista nebude však celý metr prodávati levněji než jeho konkurenti prodávají půl metru, jakkoliv výroba celého metru nestojí více, než jiného půl metru. On by jinak ničeho zvlášť nevyzískal, nýbrž jen výrobní vydaje ve výměně zpět obdržel.

Jeho větší příjmy budou pocházeti z toho, že uvedl v pohyb větší kapitál, ale nikoli proto, že svůj kapitál výše použil než ti druzí. Nad to docílil účele, kterého docíliti chce, když cenu svého zboží jen o několik procent sníží, než jeho konkurenti.

On vytlačí je z pole činnosti, on urve jim alespoň část odbytu, poněvadž je podkoupí. A konečně vzpomeňme si, že kurantní cena vždy nad nebo pod výrobními vydaji stojí, jak právě prodej nějakého zboží v příznivou nebo nepříznivou roční dobu pro průmysl připadne.

Dle toho, jak tržová cena jednoho metru plátna pod nebo nad její dosavade obyčejnými výrobními cenami stojí, mění se procenta, ve kterých kapitalista nové plodnější výrobní prostředky užil, nad jeho skutečné výrobní vydaje, prodává.

Ale výsada našich kapitalistů nemá dlouhého trvání; jiní závodící kapitalisté zavedou tytéž stroje, tu samou dělbu práce, uvedou ji na tentýž nebo ještě vyšší stupeň, a toto zavedení se tak sevšeobecní, až cena plátna nejen pod jeho starou cenu, nýbrž pod jeho nové výrobní vydaje snižena je.

Kapitalisté se tedy nalézají vzájemně v tomže postavení, na kterém se nalézali před zavedením nových výrobních prostředků a mohou-li s těmito prostředky za tutéž cenu dvojnásobný výrobek prodávati, tak jsou nyní nuceni, pod starou cenu dvojnásobný výrobek dodávati. Na stanovisku těchto nových výrobních vydajů počíná opět ta samá hra. Větší dělení práce, více strojů, vyšší stupeň, na kterém dělba práce a stroje jsou využitkovány. A soutěž přivádí opět ten samý opáčný účinek proti tomuto výsledku.

Vidíme, jak tak způsob výrobní a prostředky výrobní stále se převrací, jak revoluční, jak dělba práce větší dělbu práce,

užívání strojů větší užívání strojů, jak vyrábění na ještě vyšším stupni nutně za sebou táhne.

To je zákon, který měšťáckou výrobu stále a opět z koleji vyšinuje a nutí kapitál, výrobní síly práce napínati, poněvadž je napíná zákon, který ji nepopřává pokoje a stále volá: Pochod! Pochod! Není to žádný jiný zákon, než zákon, který uvnitř kolísání obchodních období (epoch) cenu zboží nutně na jeho výrobní výdaje vyrovnává. Byť kapitalista jakkékoliv ohromné prostředky do pole vedl, soutěž tyto výrobní prostředky sevšeobecní, a od toho okamžiku, kdy tyto sevšeobecněly, je jediný výsledek větší plodnosti jeho kapitálu, že za tu samou cenu 10, 20, 100kráte více dodávati musí než dříve. Poněvadž však musí 1000kráte více odbýti, aby větším množstvím odbytých výrobků nižší prodejní cenu vyrovnal, poněvadž nyní prodej v ohromných množstvích nutným jest, nejen aby více vyzískal, nýbrž aby nahradil výrobní výdaje — výrobní prostředky, jak jsme viděli, se stále zdražují — poněvadž tento prodej množství stal se nejen jeho životní otázkou, nýbrž také jeho soupeřů, tak počne starý boj tím prudčeji, čím plodnější dosud vynalezené výrobní prostředky jsou. Dělba práce a užití strojů půjde v před na novou velice větší míře.

Nechť mají výrobní prostředky v sobě moc jakoukoliv, soutěž (konkurence) hledí kapitál o zlaté ovoce této moci oloupiti, tím že přivádí zpět cenu zboží na výrobní výdaje; vyrábějíc tedy v téže míře levněji t. j. s touž sumou práce více vyráběti může levnější výrobu, dodávání vždy většího množství výrobků za tytéž sumy cen a toto vše poroučejícím zákonem činí.

Tak by kapitalista svým napjetím ničeho nezískal, než povinnost (závazek) v téže pracovní době více dodávati, jedním slovem, těžší podmínky z užitkování jeho kapitálu. Kdežto jej soutěž tedy stále pronásleduje s jejím zákonem výrobních výdajů, a každá zbraň, kterou proti jeho soupeřům kuje, proti jemu samému se obrací, hledí kapitalista stále překvapit, zaváděje bez únavy nové, sice dražší ale levněji vyrábějící stroje a dělení práce na místo starých, nečekaje ani, až soutěž je učiní zastaralými.

Představme si nyní tuto zimničnou činnost na celém světovém trhu najednou a jest to pochopitelným jak vzrůst, soustředění a akkumulace kapitálu nepřetržité, sama sebe překvapující a stále na obrovštějším stupni prováděné dělby práce, užívání nových a zdokonalení starých strojů, za následek má.

Jak ale účinkují tyto okolnosti, které jsou od vzrůstu výrobního kapitálu nerozlučitelny, na určování mzdy?

Větší dělba práce uschopňuje jednoho dělníka, vykonávati práci 5, 10, 20: Ona rozmnožuje soutěž mezi dělníky o to 5, 10, 20kráte. Dělníci si činí nejen soutěž, prodávajíce se levněji jeden než druhý, oni činí si soutěž, poněvadž jeden vykonává práci 5, 10, 20; a kapitálem zavedená stále zvětšovaná dělba práce nutí dělníky, tento druh soutěže si činit.

Dále: v téže míře, jak dělby práce přibývá, zjednodušuje se práce. Zvláštní dovednost dělníka stává se bezcennou. Dělník je proměn v jednoduchou, jednoměrnou výrobní sílu, která nemusí dávati v sázku ani duševní ani tělesné napjetí sil. Jeho práce stala se všem přístupnou práci. Tlačí se tedy konkurenti ze všech stran na něho a nad to upozorňujeme, že čím jednodušeji, čím lehčeji je práce k vyučení, čím méně

výrobních vydajů má zapotřebí, aby si toto přivlastnil, tím hlouběji klesá mzda, neboť jako cena každého jiného zboží je tato určována výrobními vydaji.

V té míře tedy, v jaké se práce stává neuspokojivější, odpornější svoji jednotvárnosti, v téže míře přibývá i konkurence a ubývá mzdy.

Dělník však hledí množství své mzdy zachovati tím, že více pracuje, buď již více hodin, nebo že za stejnou dobu více zhotoví. Nouzí poháněn, rozmnožuje sám ještě neblahé účinky dělby práce.

A výsledek je: čím více pracuje, tím méně mzdy obdrží, a sice z té jednoduché příčiny, poněvadž v téže míře činí konkurenci svým spoludělníkům a proto sobě zrovna tolik konkurentů ze svých spolupracujících dělá, kteří se za právě tak špatných podmínek nabízí jako on sám, poněvadž tedy v poslední instanci (námitce) sám sobě konkuruje, sám sobě, co členu pracovní třídy.

Stroje přivádí ty samé účinky na ještě vyšší stupeň, poněvadž zatlačuje dovedné dělníky nedovednými, muže ženami, odrostlé dětmi, poněvadž stroje, kde jsou nově zavedeny, rukodělníky v masse, v množství na dlažbu vyhazuje a tam, kde vyučený, vzdělaný a zlepšený, plodnějšími stroji nahrazen je, dělník v houfech se děkuje.

Vylíčili jsme nahoře v rychlých tazích průmyslový boj kapitalistů mezi sebou; tato válka má tu zvláštnost, že v ní se vyhrávají bitvy méně najímáním jako spíše děkováním se dělnické armády. Vojevůdci, kapitalisté, závodí mezi sebou, kdo nejvíce průmyslových vojínů propustiti může.

Národohospodáři nám sice vypráví, že dělníci, kteří se stali strojem nadbytečnými, naleznou nová odvětví zaměstnání.

Oni neodváží se tvrditi přímo, že tytéž dělníci, kteří byli propuštěni, v nových odvětvích práci obdrží. Skutečnosti křičí příliš hlasitě proti této lži. Oni tvrdí vlastně jen, že pro jiné součástky pracovní třídy, ku př. pro tu část mladé generace dělnické, která již stála pohotově, aby v kleslé odvětví průmyslu nastoupila, nové prostředky zaměstnání se otevrou. To je zajisté velkým zadostiučiněním pro padlé dělníky. Kapitalistům nebude chybět mladého a pružného masa a krve, a nechají mrtvé mrtvými zahrabovati. To je spíše útěcha, kterou buržoasie více sama sobě, než dělníkům dává. Kdyby celá třída námezdného dělnictva strojnictvím zničena byla, jak strašné to pro kapitál, neboť bez námezdné práce přestává vlastně kapitálem býti?

Dejme tomu, že strojnictvím přímo z práce vytlačení a celá část nové generace, která na tuto službu již číhala, nové zaměstnání naleznou. Věří se, že toto bude tak vysoko placeno, jako to, které přišlo ku ztracení? To by odporovalo všem zákonům národohospodářství.

My jsme viděli, jak moderní průmysl to sebou přináší, stále jednodušší, podřízenější zaměstnání podstrčit složitějšímu, vyššímu. Jak by mohla tedy massa dělníků, která strojnictvím z jednoho odvětví průmyslu byla vyhozena, v jiném nalézti záchrany, než-li že bude nižeji a špatněji placena?

Uvedeny byli jako výminky dělníci, kteří v samotném vyrábění strojů jsou zaměstnáni. Jakmile je více strojů v průmyslu žádáno, musí strojů nutně přibývati, tedy výroba strojů, tedy zaměstnávání dělníků ve výrobě strojů, a v tomto průmyslovém odvětví užívané dělníci jsou dovední ba vzdělaní dělníci.

Od r. 1840 ztratilo toto tvrzení, které již dříve bylo jen polopravdivým, všecko zdání, poněvadž vždy mnohostrannější stroje ku výrobě strojů neméně se užívá, jako ku výrobě bavlněné příze, a v továrnách na stroje zaměstnaní dělníci naproti nanejvýše umělým jen ještě jen nejvýše neumělé stroje představují.

Ale na místě strojem vyloučeného dělníka zaměstnává továrna snad tři děti a jednu ženu! A což nemusela mzda muže dostačiti k uživení ženy a tří dítek? Nemuselo minimum mzdy vystačovat k udržení racy a ku jejímu rozmnožování?

Co tedy dokazuje druh buržoastických věcí?

Nic více, než že nyní čtyřikrát tolik životů se spotřebuje než dříve, aby se docílilo živobytí jedné dělnické rodiny.

Učiňme si tedy přehledný soubor (resumé): Čím více výrobní kapitál roste, tím více rozšiřuje se dělba práce a užívání strojů. Čím více se rozšiřuje dělba práce a užívání strojů, tím více zvětšuje se soutěž mezi dělníky, tím více klesá jejich mzda.

A k tomu doplňuje se pracovní třída ještě z vyšších vrstev společnosti; klesá do ní množství malých průmyslníků a malých kapitalistů, kteří nemají nic spěšnějšího, než zvednouti jejich ruce vedle rukou dělníků. Tak stává se les práci žádajících rukou stále hustším a ruce samotné stávají se stále hubenějšími.

Že malý průmysl boj ten nemůže vydržet, ve kterém jednou z prvních podmínek jest, na stále vyšším stupni vyráběti, t. j. býti velkým průmyslníkem a ne malým, rozumí se samo sebou.

Že úrok z kapitálu v té míře klesá, jak přibývá množství a počet kapitálu, jak kapitál vzrůstá, že tedy malí peněžníci nemohou více žíti ze svých peněz a se na průmysl vrhnouti musí, tedy řady malých průmyslníků a tím také čekatelů (kandidátů) proletariátu rozmnožovati pomáhají, vše to zajisté nemá zapotřebí dalšího rozbírání.

Konečně v té míře, v jaké jsou kapitalisti nuceni nahoře vyličeným hnutím, stávající již obrovské výrobní prostředky na vyšší stupeň vykořistiti a za tím účelem všecky pružiny úvěru v pohyb přivádí, v té samé míře rozmnožují se průmyslová zemětřesení, ve kterých obchodní svět jen tím se udržuje, že jednu část bohatství, výrobků a docela i výrobních sil obětuje bohům podsvětí (smrti) — zkrátka, že přibývá krisí — úpadku.

Tyto krise stále hustěji se opakují, stávají se stále prudšími proto, poněvadž v téže míře, ve které massa (množství) výrobků, potřeba po rozšířených trzích roste, světový trh stále se snižuje, vždy méně nových trhů k vykořisťování přibývá, poněvadž každá předcházející krise dosud nedobytý nebo obchodem jen povrchně vykořistěný trh světovému obchodu podrobuje. Kapitál žije, ale ne pouze z práce. Vznešený a barbarský tento pán přivádí sebou do hrobky mrtvoly svých otroků, celé dělnické hekatomby (obětě lidské po stech životů), kteří v krisích upadají.

My tedy vidíme: roste-li kapitál rychle, tak roste ještě nestejně rychleji soutěž mezi dělníky t. j. tím více ubývá poměrně prostředků zaměstnávacích, prostředků životních pro třídu dělnickou, a vzdor tomu je rychlý vzrůst kapitálu nejpříznivější podmínkou pro práci námezdní.